

KOTIMAISEN POLIITTISEN TV-SATIIRIN RUUMINAVAUS

Janne Zareff (2020) *Kuinka vallalle nauretaan: Poliittinen satiiri suomalaisessa televisiossa*. Helsinki: Gaudeamus, 271 s.

Tammikuun 17. päivä vuonna 1964 perjantai-iltana kello 19.30 tehtiin historiaa. Televisiossa ilmestyi ensimmäinen suomalainen poliittinen satiiriohjelma, *Tuulimylly*. Parin viikon sisällä Yleisradiossa aloitti myös toinen tv-satiiri, *Piikkis*. Näin Suomi oli ehkä hieman yllättäen tv-satiirin kehityksen etulinjassa, sillä maailman ensimmäinen poliittinen tv-satiiri *That Was The Week That Was* oli ilmestynyt Isossa-Britanniassa vain reilu vuosi aiemmin. Esimerkiksi tv-satiirin nykyisessä mahtimaassa Yhdysvalloissa ensimmäinen poliittinen satiiriohjelma ilmestyi yli puoli vuotta Suomea jäljessä.

Tämä ja paljon muuta selviää käsikirjoittaja ja tutkija Janne Zareffin kirjasta *Kuinka vallalle nauretaan: Poliittinen satiiri suomalaisessa televisiossa*. Kirja kartoittaa ansiokkaasti suomalaisen tv-satiirin kehityslinjoja, sisältöjä ja yhteiskunnallista merkitystä. Teos on ensimmäinen yleisesitys suomalaisesta poliittisesta tv-satiirista, joten se täydentää ilmeisen aukon kotimaisen satiiri- ja televisiotutkimuksen kentällä. Kirja kiinnostanee myös politiikan ja median tutkijoita laajemmin, sillä Zareff tarkastelee poliittista tv-satiiria yhteiskunnallisen keskustelun muotona. Ja miksei opukseen voisi tarttua myös tv-viihteestä kiinnostunut rivikansalainen – teksti on helppolukuista ja lopusta löytyy selailua helpottava ohjelma- ja henkilöhakemisto.

Kirja perustuu suomalaisten poliittisten satiirisarjojen sisältöjen ja niistä käydyn keskustelun historialliseen ja temaattiseen erittelyyn. Aineistona ovat eri lähteistä hankittujen

satiiriohjelmien tallenteiden lisäksi Yleisradion ohjelmaneuvoston pöytäkirjoja ja vuosikertomuksia sekä lehdistökirjoittelua satiiriohjelmiin liittyen. Zareff toteutti myös *Noin viikon uutisten* (Yle, 2014–2017) syyskauden 2017 studioyleisöille kyselyn, jonka tuloksia annostellaan pitkin matkaa. Lisäksi hän suhteuttaa tarkastelunsa kansalliseen ja kansainväliseen tutkimuskirjallisuuteen. Teoksessa ei kuitenkaan ole varsinaista kirjallisuuskatsausta, joka olisi voinut nostaa kirjan kontribuution vielä paremmin esiin.

Kirja ponnistaa kahdesta huomiosta. Ensimmäkin suomalaista satiirin perinnettä vähätellään perusteetta. Toiseksi tiukasti aikaan sidottu poliittinen satiiri tuppaa unohtumaan ihmisiltä. Teoksen tavoitteena ei kuitenkaan ole ensisijaisesti historiikki tekijälistoineen, vaan analyttinen katsaus suomalaiseen poliittiseen satiiriin televisiossa. Tavoite on hyvä, sillä kokonaiskatsausta aiheesta ei ole. Yksittäisiä kotimaisia poliittisia tv-satiireja on kyllä analysoitu (esim. Hietala 1994) ja pilakuvien (Ylönen 2001) ja kirjallisen satiirin historiaa on kartoitettu (Kivistö ja Riikkonen 2012), mutta esimerkiksi *Television viisi vuosikymmentä* -antologiassa (toim. Wiio 2007) ei ole ainuttakaan lukua, joka käsittelee juuri satiiria. Huumoria ja televisiota käsittelevän *Lähikuvan* erikoisnumerossa (3/2002) taas kaikki artikkelit käsittelevät ulkomaisia ohjelmia. Asiaviihteen tutkimuksessa (Palokangas 2007; Valaskivi 2002) kyllä analysoidaan monia samoja ohjelmia kuin käsillä olevassa kirjassa,

mutta niiden tulokulma on enemmän yleisradiotoiminnan eetoksessa ja käsittely ja otokset ovat suppeampia. Populaarimmat teokset kotimaisesta tv-huumorista (esim. Annala 2006; Marjamäki 2007) eivät puolestaan keskustele tutkimuskirjallisuuden kanssa. Tulokulmataan lähimpänä kirjaa on Marjo Kolehmainen *Itse valtiaita* käsittelevä väitöskirja (2015), jossa Kolehmainen tarkastelee myös laajemmin suomalaista tv-satiiria julkisena keskustelun ja kansalaisuuden näkökulmista.

Tv-satiirin ajanjaksot

Kirjan rakenne on selkeä. Ensimmäisessä luvussa tarkennetaan, mitä poliittinen tv-satiiri on. Toisessa luvussa käydään kronologisesti läpi suomalaisen tv-satiirin viisi ensimmäistä vuosikymmentä (1964–2017), minkä jälkeen luvut rakentuvat temaattisesti. Teemoja ovat muun muassa satiirin sensurointiyritykset, satiirin kohteet, satiirin valta ja merkitys sekä tulevaisuuden poliittinen satiiri. Kehyskertomuksena toimii ajankohtaissatiiri *Noin viikon uutisten* tekoprosessin reflektio. Zareff oli itse yksi sarjan käsikirjoittajista ja hän nauhoitti syyskauden 2017 ideointipalaverit, joista literoidut suorat lainaukset elävöittävät tekstiä. Vääntöä käydään muun muassa siitä, kuinka käsitellä satiirisesti vuoden 2017 suurta veroasiakirjavuotoa tai presidentti Sauli Niinistön perheenlisäystä. Tv-satiirin teon kriittinen itsereflektio on virkistävää ja tällä akateemisella pieteetillä poikkeuksellista Suomessa.

Yksi kirjan teemoista on poliittisen satiirin suhde sen lähisukulaisiin, toisaalta viihteelliseen komediaan ja toisaalta vakavampaan journalismiin. Zareff määrittelee *satiirin* kriittiseksi huumoriksi ja *poliittisen satiirin* julkisen vallan, vallankäytön ja vallankäyttäjien kritiikiksi huumorin avulla (s. 22). Poliittinen satiiri itsessään ei ole huumorin keino tai muoto kuten liioittelu tai parodia, vaan kriittinen katsonta- ja esitystapa, joka käyttää huumorin keinoja ilmaistakseen kriittiset huomiot. Määritelmä on lavea, mutta niin ovat satiirin ilmenemismuodotkin.

Zareff korostaa, että poliittisen satiirin ja median raja on häilyvä. Vaikka osa ohjelmista voidaan luokitella selkeämmin poliittiseksi satiiriksi, myös monissa komediaohjelmissa

kuten sketsi-, sitcom-, sketsi- ja paneeliohjelmissa voi olla politiikan aiheita ja henkilöitä satirisoivia osioita. Esimerkiksi Zareffin nimeämä ensimmäinen suomalainen satiiri *Tuulimylly* oli itse asiassa makasiiniohjelma, joka koostui sketseistä, julkkishaasteluista ja piilokamerapilailuista. Samoin keskustelu- ja ajankohtaisohjelmissa kuten *Jatkoajassa*, *A-Studioissa*, *Ajankohtaisessa kakkosessa* ja *Pressiklubissa* on ollut lyhyitä satiirisia osioita. Tarkemmin journalismin ja huumorin leikkauspisteitä Zareff (2012) on eritellyt väitöskirjassaan.

Määrittelyvaikeuksien vuoksi Zareff keskittyy kirjassa kotimaisiin ohjelmiin, jotka ovat hänen kokemuksensa mukaan *keskeisiltä osin* poliittista satiiria (s. 23–24). Näin *Kummelin* tai *Studio Julmahuvin* tapaiset komediat, jotka silloin tällöin sivuavat politiikkaa (s. 109–111), jäävät ulkopuolelle. Vaikka rajaus on kokemukseen perustuva, en huomannut tunnettujen poliittisten satiirien puuttumista. Toinen rajaus on siinä, että Zareff tarkastelee vain poliittisia satireja, joiden pyrkimys on naurattaa katsojia (s. 22). Näin hän rajaa ulkopuolelle synkemmät satiirit kuten kirjassa esimerkkinä mainitun George Orwellin *Vuonna 1984*. Jäin itse pohtimaan, onko tällaisia tummempia poliittisia satireja tehty suomalaisessa televisiossa. *House of Cardsin* britti- ja yhdysvaltalaisversiot kaiketi täyttävät synkemmän poliittisen satiirin määritelmän, mutta kotimaisessa tuotannossa laji ei ole kukoistanut.

Zareff tunnistaa kirjassaan kuusi aikakautta suomalaisen poliittisen tv-satiirin historiassa: *viihdevinoilun kausi* (1964–1970), *satiirilama* (1970–1976), *satiirin renessanssi* (1976–1983), *toinen satiirilama* (1983–1990), *satiiribuumin vuosikymmen* (1990–2000) ja *uuden vuosituhanen satiirin aika* (2000–). Zareffin aikakausinimitykset perustuvat ensimmäistä ja viimeistä lukuun ottamatta poliittisen satiirin tarjonnan määrään. Katkokset ja pyrähdykset osoittavat, ettei tv-satiirinkaan kehitys ole ollut suoraviivaista. Lamojen ja pyrähdysten taustalla ovat vaikuttaneet toisaalta satiirin tekijöiden saatavuus, mutta myös poliittinen sääntely ja teknologian kehitys. Kun vielä 1960-luvulla Yleisradiossa vaikuttivat ”aktivoivan viihteen” ihanteet ja Eino Revon kauden räväkkyys, 1970-luvun alkupuolella poliitikoista koostuneen ohjelmanevoston penseä suhtautuminen poliittiseen satiiriin johti jopa ohjelmien

hyllytyksiin. Kirjan tv-satiirin sensuuria ja itsesensuuria käsittelevä luku valaisee tätä vähän tutkittua aihetta.

Mutkikas valta-analyysi

Itselleni kiinnostavinta antia ovat tv-satiirin vallan ja yhteiskunnallisen merkityksen analyysit. Yksittäisistä ohjelmista eniten huomiota kirjassa saavat *Noin viikon uutisten* ja *Tuulimyllyn* ohella *Orvokki*, *Veräjä*, *Ryydinkeksijät*, *Hukkaputki*, *Hyvät herrat*, *Frank Pappa Show*, *Italypsy*, *Itse valtiat*, *Presidentin kanslia*, *Ihmisten puolue* ja *Pelimies*. Kirjan alkupuolella ohjelmia eritellään enemmän aikansa kuvina, kun taas loppupuolella enemmän suhteessa valtaan ja mahdollisiin vaikutuksiin. Esimerkiksi *Hyvät herrat* -ohjelmasta tunnetun kauppaneuvos Paukun hahmon analyysi on oivaltava (s. 189–194). Eniten ulkomaille ja netti- ja somesatiiriin kirja kurkottaa viimeisessä tulevaisuutta käsittelevässä luvussa.

Lähtökohtana kirjassa on, että tv-satiiri käsittelee vallankäyttöä, mutta on sitä myös itse – tunnistivatpa tekijät tämä tai eivät. Zareff paaluttaa perusteita: valtaa käytetään satiirin aiheiden, näkökulmien ja kerrontatapojen valinnassa (s. 165–203). Silti tv-satiirin valtaa ei tulisi toisaalta yliarvioida, muttei myöskään aliarvioida kuten kirja hyvin osoittaa. Aihe on kinkkinen monelta kannalta. Nykyään yhä useammat ilmoittavat kyselytutkimuksissa uutissatiirien toimivan myös poliittisen tiedon lähteinä. Toisaalta poliittinen tv-satiiri on valtasalle vain osa uutis- ja ajankohtaisohjelmaseurantaa, joten satiirin painoarvo tiedonlähteenä ei välttämättä ole niin suuri. Toisaalta vähän politiikasta kiinnostuneet voivat oppia uutissatiireista enemmän, ja porttiteorian mukaan satiirin katselu voi innostaa uutisten pariin. Lisäksi ohjelmista oppimiseen vaikuttaa, milaista satiiria katsoo ja katsooko sitä ensisijaisesti viihteenä, asiana tai niiden sekoituksena.

Kuten Zareffin teettämän katsojakyselyn tulokset vihjaavat, poliittinen satiiri vaikuttaa etenkin siihen mitä ihmiset pitävät tärkeänä ja kuinka hyvin he kokevat ymmärtävänsä politiikkaa. Näillä on väliä, sillä kokemus asian ymmärtämisestä ja sen tärkeydestä ovat edellytyksiä poliittiselle toiminnalle (s. 175). Zareff esittääkin, ettei satiiriohjelmien valtaa kannata

ensisijaisesti ymmärtää suoraviivaisena *agenda setting* -valtana eli valtana määritellä mistä aiheista sen yleisöt tietävät ja puhuvat (s. 173). Näin ehkä on tv-satiirin kohdalla yleisemmin, mutta tutkimukset osoittavat, että yksittäisissä asioissa kuten monimutkaisen vaalirahoituksen (Yhdysvallat) tai transatlanttisen kauppasopimuksen kohdalla (Hollanti) *The Daily Show'n* tai *Last Week Tonightin* kaltaiset journalistiset uutissatiiriohjelmat voivat nostaa nämä asiat tietoisuuteen ja puheenaiheiksi (Boukes 2018; Hardy, Gottfried, Winneg & Jamieson 2014).

Aihevalintojen lisäksi myös näkökulmilla ja kerrontatavoilla on väliä (s. 167–203). Esimerkiksi se, keitä poliitikkoja satiireissa käsitellään ja miten, merkitsee. Joissain satiirisarjoissa on poliitikkovierailuja ja usein poliitikot myös kutsun hyväksyvät, sillä kyky nauraa itselle koetaan yleensä positiivisena ja poliitikot voivat ohjelmien kautta tuoda uuden puolen itsestään esiin. Aina satiirin julkisuus ei kuitenkaan ole mairittelevaa. Vuonna 2004 Kokoomuksen vastaväistynyt puheenjohtaja Ville Itälä syytti tunnetusti *Itse valtiaita* uskotavuutensa menettämisestä, ja 1990-luvulla satiirisarjat pilkkasivat surutta presidentti Martti Ahtisaaren ulkoista habitusta. Jälkimmäinen tyyli on sittemmin onneksi pääosin hiipunut.

Kirjassa osoitetaan hyvin, kuinka satiirin seurausten pohdinta ei ole aina helppoa. Ehkä vaikeimmin tunnistettava satiirin vallankäytön muoto on asenteiden ja käytäntöjen normalisointi tai niiden haastaminen. Erityisesti stereotyyppien parodinen liioittelu fiktiivisten hahmojen kautta tarjoaa mahdollisuuden myös samastua hahmoihin ja heidän asenteisiin tekijöiden kriittisestä tarkoituksesta huolimatta (s. 194–196). Ilmiö huomattu jo vähintään 1970-luvulta lähtien, kun tutkijat selvittivät *Perhe on pahin* -sarjan suosiota ja huomasivat, että Archie Bunkerin hahmosta pitävät eniten ne, jotka kannattavat rasistisia asenteita, vaikka tekijöiden tarkoitus oli nälviä näille asenteille.

Silloin tällöin poliittinen tv-satiiri ottaa selvän kannan yhteiskunnallisessa kiistassa. Yhdysvalloissa osa tv-satiireista on myös kannustanut katsojia toistuvasti toimintaan, minkä vuoksi tutkijat ovat puhuneet aktivismitiirista (Waisanen 2018). Huumori ei toki ole mitenkään väistämättä edistyksestä: satiirin keinoin voidaan ajaa myös epätasa-

arvoisia asenteita tai tukea totalitaristisia hallintoja (s. 176–177, 235–243). Zareff kuitenkin tiivistää osuvasti tv-satiirin mahdollisuudet edistää julkista keskustelua: yksinkertaistaa ja kärjistää silloin kun asiat vaikuttavat liian monimutkaisilta tai niistä ei puhuta ja toisaalta monimutkaistaa ja problematisoida silloin, kun asiat näyttävät liian yksinkertaisilta.

Jos Zareff olisi ulottanut tarkastelunsa aivan viime vuosiin asti, olisi paljastunut ikävä tosiasia: *Noin viikon studion* ohella kotimaisia poliittisia tv-satiireja ei juuri ole. Tämä yhdistettynä vähäiseen mediakritiikkiin televisiossa tekee kotimaisesta mediajulkisuudesta köyhemmän. Olemmeko lipumassa kohti kolmatta television satiirilamaa? Poliittisen ajankohtaissatiirin tekeminen televisioon on toki vaikeaa ja kallista, mutta onnistuessaan se maksaa vaivan.

Summauksena kirja onnistuu tavoitteessaan mainiosti. Se avaa analyttisesti ja uskottavasti suomalaisen poliittisen satiirin perinnettä televisiossa: millaista se pääpiirteittäin on ollut, mikä on sen yhteiskunnallinen merkitys ja mitä kysymyksiä sen tekemiseen liittyy. Lavean pensselin myötä osa ohjelmista, teemoista ja tiukemmin rajatuista kysymyksistä jäävät väistämättä vähemmälle huomiolle. Pöyhittävää siis riittää jatkossakin. Nyt kotimaisen tv-satiirin tutkijoilla on teos, josta aloittaa.

Joonas Koivukoski

YTM, viestintä, Helsingin yliopisto

Lähteet

Annala, Jukka (2006) *Toopelivisio*. Helsinki: Teos.

Boukes, Mark (2019) Agenda-setting with satire: How political satire increased TTIP's saliency on the public, media, and political agenda. *Political Communication*, 36(3), 426–451.

Hardy, Bruce; Gottfried, Jeffrey; Winneg, Kenneth & Jamieson, Kathleen H. (2014) Stephen Colbert's civics lesson: How Colbert Super PAC taught viewers about campaign finance. *Mass Communication and Society*, 17(3), 329–353.

Hietala, Veijo (1994) Suomalainen televisio vuonna nolla (kaksi). *Lähikuva*, 4, 35–43.

Kivistö, Sari & Riikonen, Hannu (2012) *Satiiri Suomessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kolehmainen, Marjo (2015) *Satiiriset Itse valtiaat: Poliittinen huumori suomalaisessa julkisuudessa*. Tampere: Tampere University Press.

Marjamäki, Tuomas (2007) *Naurattajat: suomalaisen komiikan tekijät 2007–1907*. Helsinki: Edita.

Palokangas, Teemu (2007) Vain asiallista viihdettä, kiitos. Viihde osana julkista televisiopalvelua. Teoksessa Wiio, Juhani (toim.) *Television viisi vuosikymmentä. Suomalainen televisio ja sen ohjelmat*. Tampere: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 339–353.

Waisanen, Don J. (2018) The Rise of Advocacy Satire. Teoksessa Jody Baumgartner & Amy Becker (toim.) *Political Humor in a Changing Media Landscape: A New Generation of Research*. Lanham, MD: Lexington Books, 11–29.

Valaskivi, Katja (2002) *Leipää ja rinkeliä: johdatus asian ja viihteen suhteeseen suomalaisessa televisiossa*. Tampereen yliopisto.

Wiio, Juhani (2007) *Television viisi vuosikymmentä. Suomalainen televisio ja sen ohjelmat*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Ylönen, Marja (2001) *Pilahistoria: Suomi poliittisissa pilapiirroksissa 1800-luvulta 2000-luvulle*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Zareff, Janne (2012) *Journalistinen komiikka: teoreettisia ja käytännöllisiä avauksia*. Jyväskylä: Jyväskylä University Printing House, Studies in humanities, (189).